

Čitaonica Slobodana Šnajdera

INTERNET JE BOG, BOG JE INTERNET

Nalazim umjesnim da se knjiga koja se havi netom, instant-porukama (chat), sms-ovima i sličnim kraticama koje su kolonizirale naš život, a u prvom redu naš jezik, otvori jednim tweetom:

»Dosta mi je pametnih strojeva. Želim stroj koji razumije moje potrebe. Gdje se osjećajni strojevi?»

U ovom je pitanju »program« knjige. Budući da je ono retoričko, tu odmah zazvuči i njezino očajanje. Zajedno smo sami! Sami smo, a naoko zajedno. U istom je pitanju i najveći paradoks: nikada još nije bilo lakše »komunicirati«. Nikada čovjek nije bio osamljeniji.

U razvijenim društvima svaki je pojedinac već u obavezi biti dostupan u svakom trenutku. Novi bonton komunikacija u virtualitetu nalaže da se na e-mail odgovori u nekom razumnom roku (mislim, 48 sati). Nismo još svi »čipirani«, kao psi, ali taj dan nije daleko. Osjećamo se slobodni za bezgraničnu komunikaciju, istodobno naša privatnost nikada nije bila ugroženija. I tako dalje.

Mreža (nas) pamti! Sve što smo ikada »poduzeli« na računalo ostaje u virtualitetu. Nema više one sigurnosti, a baš o njoj Turkleova govori s čežnjom koju su zapadne demokracije jamčile za nepovredivu tajnu pisma. Nečeg pišanog rukom, odaslanog kao fizički predmet, primljenog, čitanog, odloženog... u sabranim djelima književnih veličina to su tomovi iznad dvadesetoga. Njih teško da će ikad više biti.

Riječ je, naime, o strašnom ubrzanju koje se više ne može opozvati. I u ovom trenutku, dok prilično staromodno, koristeći vlastito računalo kao malo sofisticiraniji pisaci stroj, ispisujem ove retke, kroza me struje poruke u realnom ili odloženom vremenu, milijarde ljudi razgovaraju. Trguju, kupuju, rote se, kleveću, spremaju udare, sklappaju saveze, svadaju se, surfaju po pornografskim stranicama tražeći opcije koje najbolje odgovaraju formi njihovih želja, poručuju da (se) kane ubiti... Dobar dio njih razgovara (naprimjer na Facebooku) s »partnerima« fiktivnih profila i imena koje u zbiljskom životu nikada neće sresti; s kojima će se, bez ikakvih emocionalnih potresa, jednom oprostiti, kao što će i oni nestati, bez pozdrava. Sami smo zajedno – kaže Turkleova.

Robotički trenutak

I zna što govori. Mi upravo živimo na onoj razini tehnološkog razvoja koju autorica imenuje kao »robotički trenutak«. Mi očajnički nastojimo ostvariti novu prisnost. Naši bližnji imali bi biti strojevi, ne oni ljudi koji su to do jučer bili. Nastojimo, dakle, zavoljeti strojeve kao što volimo sami sebe: nova se Biblija još ima ispisati. Nove zapovijedi imaju se primiti s (tvrdih) ploča. Današnji Mojsije možda se zove Marshall McLuhan? Sve se oko nas žestoko mijenja, ali ostaje ljudska potreba za prisnošću. Kako-tako ali ipak, dosad je tu potrebu podmirivalo, ili barem nastojalo podmiriti, drugo ljudsko biće. Sada su novi kandidati na pomolu: strojevi! Ljudi postaju preskupi. Ljudi nema dovoljno. Ljudi su, osim toga, zahtjevni. Roboti, barem ne zasad, nisu se još upisali u sindikat. Njihov ustanak

zasad je još čista znanstvena fantastika.

Ali pomnom čitatelju ove knjige proći će srsi od jezze: nitko ne može reći kad će u zbilji (što je to uopće zbilja?) nadoći onaj trenutak kad će nas roboti preuzeti. Hoće li nas uopće tolerirati? Ta mi smo »skupi«, nepredvidivi, mi smo »ništikoristi«. Jako ubrzano, halucinantno brzo, događa se sada ono što poznajemo iz rane povijesti industrijskog društva: potiskivanje ljudskog rada u korist nesavršenijih strojeva. Pokušaj očajnika da unište mašine koji nije doveo ni do čega.

Nitko, međutim, nije očekivao od mehaničkog tkalačkog stroja da misli i osjeća. Sada smo pred novim izazovima: roboti nam kucaju na vrata, nadvijaju se nad postelje nepokretnih staraca, čak previjaju bebe... U stanju su osmjehnuti se, sve više sliče ljudima i fizički. Dolaze na tržište robota – što je ipak relativno bolje od tržišta robova – sve sofisticiraniji modeli koji su u stanju odglumiti sve to više osjećaja. Naravno, sve su pametniji. Apolutno su u stanju spasiti život nepokretnog invalida. Imaju jednu ključnu prednost u odnosu na pse, recimo u odnosu na one dresirane životinje koje vode slijepce. Kažem jednu jedinu prednost, ali apsolutno ključnu: robot ne ugiba! On je pokretna slika vječnosti koja samim tim djeluje umirujuće na smrtnika. Afektivna veza čovjeka i stroja ne može biti prekinuta smrću stroja.

Jednosmjerna veza

Afektivna veza? Tu je sada ključni problem zbog kojeg autorica zvoni na uzbunu, tu leži razlog i moriv njezine opsežne studije: ta je veza jednosmjerna. Ona je quasi-veza, veza »kao da«. Iako su u stanju simulirati svaki osjećaj koji nadu u svojem programu, roboti ne osjećaju ništa. Starci i djeca, a na ovom se »području« u ovom trenutku povijesti događaju glavni susreti robota i ljudi, pripisuju im osjećaje koje oni ne mogu imati. Oni su ledeno ravnodušni, baš kao hladno i prazno nebo iznad nas koje je onako jako zatravelo Blaisea Pascala! Onoga Pascala koji je i sam stvorio jedan potpuno umjetni jezik.

Čovjek je slaba trska na vjetru, ali – kaže Pascal – trska koja misli. Sama ova Pascalova metafora (čovjek-trska) dokraja je emotivna. Misao i osjećaj kod čovjeka nisu onako razdvojeni kao što bi to trebalo stroju u njegovoj analizi problema. »Doživljaj« stroja o čovjeku ostaje »mašine« karakter. Robot će smjesta reagirati ako nepokretni bolesnik ostane bez daha u infarktu, te će nazvati hitnu pomoć. Ali neće nad umirućim pustiti suzu. Podsjećam, on je besmrtn. On apsolutno

»razumije« da je jedno bilo prestalo kucati; ali to je za nj jedan tehnički problem koji on ima upisanoga u svoju memoriju, a ne točka na život, osobna katastrofa.

Cijela polovica knjige bavi se tom očajnom željom čovjeka da ima pored sebe biće koje osjeća. Ta je želja tako moćna da ona jednostavno »popravlja« zbilju. Ina mnogo inženjera koji programiraju takve strojeve, a koji misle da afektivna obojenost čovjeka u odnosu prema robotu koji ga previja cilja doduše »u prazno«, ali nije zbog toga ništa manje učinkovita. Čovjek je uvjeren da robot osjeća, dakle, on, robot, osjeća. Autoričin pristup kreće se od fascinacije do užasavanja zbog mogućih razvoja: sve sofisticiraniji strojevi, sve manje ljudskoga...

Nije daleko dan kad će nas poradati, previjati, liječiti, secirati, sahranjivati – roboti. Ima ih koji misle da bi moguće programiranje robota prema formi pojedinačnih spolnih želja riješilo mnoge »čudoredne« probleme. Ostaju pitanja tipa: »U ime kojeg Boga će nas roboti ispovijedati? I naravno, ono otrovno: »U ime kojeg svjetonazora ili politike će nas ubijati?«

Nijedna od ovih projekcija koje, i sami pomalo užasnuti, slijedimo listajući knjigu Sherry Turkle, nije izrečena napamet. Ona je već više desetljeća dio ekipe vrlo prestižnog Instituta za tehnologiju u Massachusettsu (MIT), to je pojam u ovom području. Njezin osnovni trening nije inženjerstvo ili računalna tehnologija, već je to psihoanaliza. U izvoru njezinih istraživanja, a radi se o uzornom »trensrom radu«, tojest o velikoj indukciji, o pomnom »skupljanju uzoraka«, nalazi se zanimanje za sve one promjene koje informacijska tehnologija unosi u svakidašnji život; možda u prvom redu u naš jezik. Uzmimo u pamet samo one izraze koji bi nam još prije desetak godina bili mistični (lajkati, forvardirati, esemesirati). Ne zaboravimo da smo u panici kad nam računalo napadne virus!

Zona između života kao takvog i umjetnog života stroja postaje sve nesigurnija. McLuhan, a to se sada već čini prehistorijom, govorio je o medijima kao o našim protegnućima; kao o nečemu što je iz nas izraslo ili je s nama sraslo. Obrat nije daleko, i malo je zvati

ga kopernikanskim: još malo i mi ćemo biti ekstenzije strojeva, njihova »periferija«. Sa stano- višta strojeva, zašto bismo mi uopće opstali?

Turkleova je, dakle, antropologinja. Ona još uvijek istražuje iz »smjera čovjeka«. Na jednom uzbudljivom mjestu njezine knjige oni koji se bave umjetnom inteligencijom (pustimo sad sablast Frankenstein!) zaključuju da

»... strojevi početi uistinu misliti samostalno tek onda kad počnu osjećati! Čini se da je za ovaj »kvalitativni skok«, prijelaz milijuna kvantitativnih pomaka u novu kvalitetu, potrebno i ono što se zove »emocionalna inteligencija«! Što to znači, što to donosi, što možda odnosi i ugrožava? Strojevi (zasad) ne osjećaju. Osjećaji jedina su preostala domena ljudskoga. Nitko ne zna što će biti. U očaju i strahu od samoće mi očekujemo od strojeva više nego od bližnjih. To je glavni zaključak »intimne etnografije« koji povlači autorica. Što to govori o stanju svijeta?

Vesela poligamija

Čovjek je već izgubio šahovski meč s kompjutorom (Gari Kasparov je taj čovjek, nitko manji). Kakva će biti malo definitivnija »lista gubitaka«? Hoćemo li, jer ćemo moći vježbati na robotici ili robotu svoju ljubavnu vještinu, biti bolji ljubavnici? Mnogo vjerojatniji ishod je sljedeći: ljubiti ćemo roboticu ili robota, to je napokon sigurnije. Nitko nas neće progoniti zbog »sodomije« ili »pedofilije«.

Izgledi vesele poligamije isto tako nisu za baciti. Ako njega ili nju zaključamo u garažu, neće odlutati radi »skoka u stranu«. Ali, tko zna? Nitko ne može reći neće li neki novi Feydeau elektronske ere opisati nevjerojatne zaplete koji mogu proizaći iz samo naizgled jednostavnog »repera« čovjeka i umjetne žene. Silikona je ionako sve više, granice će možda nestati, tko bi znao.

Stojimo pred golemim etičkim i svakim drugim problemima. Kao uvijek, brz tehnološki napredak nije »bočno«, a da ne velim da nije dubinski, poduprt napredovanjima u čisto etičkim pitanjima. Kako će izgledati crkve u kojima će moliti roboti? Kojemu bogu? Nije, po mom skromnom i laičkom mišljenju problem u tome kad ćemo se mi »snaći« s robotima; već se valja bojati onoga trenutka kad će oni početi stvarno misliti i osjećati kao samostalna bića. Zašto se tako kinjimo oko pitanja kako jezik uopće nastaje? Jer strahujemo da će ga oni stvoriti za sebe. Jako me zanimaju njihove prve riječi u aspektu njihove nove slobode. To će biti sloboda »od nas«.

Tamagoči

U stvari, ja ispisujem margine ove silno poticajne knjige. Ne recenziram je u prihvaćenom smislu te riječi. Gdje god pogledam u nju – neki poticaj. I to uglavnom na zebnju. Uistinu, moramo strahovati baš kao Indijanci koji su se prepali željeznice, u njihovu doživljaju ona je bila »vatrene konje«. Zvuči smiješno, zar ne? Ali bit će nam možda manje smiješno ako dovedemo u pamet činjenicu da su Indijanci bili osuđeni na nestajanje. »Vatrene konje« nije se dao »uzjahati«. Hoćemo li mi već sutra biti onako zanimljivi robotima kao što su oni danas zanimljivi nama?

Čitajući knjigu sreću sam se s nekim pojavama koje su i nas zahvatile: tamagoči iz Japana, naprimjer. Tko je u doba nevjerojatnog tržišnog uspjeha imao dijete u odgovarajućoj dobi morao je nabaviti tamagočija. Ta je igračka bila mali prijatelj koji je tražio pažnju i njegu. Živome prijatelju, naprimjer psu, najviše ga je približila činjenica da je, usljed zancmarivanja, mogao »umrijeti«. I to je bila katastrofa u kući. No ostala je bitna razlika: Mogao se rescitirati!

Zasad sami sebe još ne možemo rescitirati.

Sherry Turkle:
»Sami zajedno«, prevela s engleskog Gloria Blažanović, Biblioteka INCUS, TIMpress, Zagreb 2012.

Nikada nije bilo lakše komunicirati, a nikada čovjek nije bio osamljeniji – Sherry Turkle

Pomnom čitatelju ove knjige proći će srsi od jezze: nitko ne može reći kad će u zbilji nadoći onaj trenutak kad će nas roboti preuzeti i hoće li nas uopće tolerirati. TIMpress još nam je jednom, izuzetno recentnim prijevodom, osigurao dotok vrlo važnih obavijesti o svijetu u kojemu, hoćeš-nećeš, nastojimo preživjeti

Igru koja je naš život ne možemo vratiti na početak. Ali je zato možemo beskrajno mnogo puta umnožiti u virtualitetu.

Drugi dio knjige bavi se tim paralelnim životima. Sigurno ih ima i u Hrvatskoj koji ulaze u taj svijet u znaku odabranog profila. I ovdje autorica izražava svoju strepnju zbog mogućih razvoja: ne otkida nas virtualitet od stvarnog života? Što se događa kad se stvarni i virtualni život križaju, dodiruju?

Imao sam nećaka koji se ubio. Mi mislimo da je odluku na samoubojstvo potakla virtualna igra. Još i danas dolaze poruke onih koji su s njim bili u toj igri (neću joj navesti ime). Neki mu se obraćaju kao da je živ. U virtualnom smislu on možda i jest živ, za nas, nažalost, više nije. Igra traje, u virtualitetu se ne umire. Mogu se doživjeti teški porazi, ali nakon njih igra uvijek kreće nanovo. Virtualitet je beskonačno obnovljiv, on je sigurno metafora samog beskraj. Naravno, a to je već davno primijećeno, internet je Bog. Bog je internet. Jer Bog je sveznajući. Pri tome je nevažno da li on postoji.

Umro je Bog

Davno je pala riječ: Nitko se ne može najesti u virtualnoj kuhinji! Dok ispisujem ove retke, tisuće ogorčenih europskih mljekara zalijeva briselske policiste stvarnim, ne virtualnim, mlijekom. Svijet se, kako se čini, raspada po stvarnim šavovima, a kao i s kršćanstvom sve, čini se, počinje u štali. Svijet će, možda, propasti bez ostatka. Na sve se strane množe novi znaci apokalipse. Ali virtualni svjetovi ostaju. Tko nije osobito lijep, po mjerilima piste, može se u paralelnom svijetu profilirati kao ljepotan; tko nije uspješan da bi se kočoperio po crvenom tepihu, može si taj tepih razmotati u virtualitetu. Komu ne prija ime koje je dobio, a da ga nitko nije pitao, odabrat će si ime s kojim će se bolje slagati... tko je podređen u poslu ili intimnom odnosu, bit će gospodar u virtualitetu, itd.

Naravno, siromašan bit će tajkun, tajkun će možda poželjeti da bude mecena. Šef će možda poželjeti ugodu potpune podređenosti, hipersnažan ego poželjet će da se rasprsnje... Koliko je tu mogućnosti. Ali, ali! Čekajmo malo, razmislimo.

Stari je Marx tako nešto zvao otuđenjem. Danas smo oprezniji: čovjek u virtualitetu može podmiriti svoje stvarne potrebe, i to ne samo zato što postoje virtualni svjetovi u kojima se virtualni dolari mogu zamijeniti za prave (tako piše u knjizi; meni je ovo mjesto ostalo nejasno). Tako isto starac, odbačen kao otpadak u neko umiralište puno nervoznih, potplaćnih njegovateljica, može uistinu vjerovati da robot koji mu je dodijeljen stvarno suosjeća s njim. Star čovjek osjeća se podmiren u svojoj potrebi za empatijom, iako svi znamo da stroj samo izvodi »performans« na temu suosjećanja. Ali, pazi sada: U čemu je stvarna razlika? Koliko nam se puta učini da netko suosjeća s nama, da je proizveo neki osjećaj »mimo dužnosti«, a u zbilji, on samo »vrši« svoj posao?

Na gornju dilemu djeca, u nebrojeno mnogo primjera koje navodi autorica, postavljaju jedno »otrovno« pitanje: »Zar mi nemamo ljude da njeguju djeda i baku?« Turkleova citira ovo pitanje na najmanje desetak mjesta u svojoj knjizi. Ja bih rekao da je to zato što sluti da je odgovor na ovo ljudski zasnovano pitanje – negativan. Mi smo sami zajedno. Mi smo zajedno sami.

Civilizacija čovječanstva prestaje. Incipit historia! – kako je upozoravao Nietzsche. Umro je Bog. Nije se iz toga rodio čovjek, najmanje pak neki nadčovjek (ako to nije Frankenstein: leš koji oživljava jer ga šokiraju strujom). Rodio se stroj. Mali kralj u Betlehemu možda je danas My Real Baby! To je pak savršenija verzija negdašnjeg bića koje djeca pamte pod imenom tamogoći. Ta »stvarna beba« može, a i traži sve što i stvarna beba. Jedino, naprimjer, ne može umrijeti od leukemije, kao nećiji brat ili sestrice. I može se »ugasiti« ako treba dovršiti kompjutorsku igricu.

Jacques de Vaucanson (1709-1782) ime je čovjeka koje je ostalo upisano u ranu povijest »robotičkog trenutka«. On je godinama studirao detalje ljudske anatomije te je po njima izrađivao strojeve. Bavio se čovjek i drugim bićima, nije bio neki ekskluzivac pretjerano zaljubljen u ljepotu ljudskog tijela. Tako je, između ostaloga, izradio mehaničku patku koja je probavljala hranu (!) i kakala! Bilo je to u samo praskozorje Velike revolucije. Patku je prodao, kao i većinu svojih strojeva. Ta je patka danas umnožena. Možda se zove My Real Baby, veliki je tržišni uspjeh. Možda je i ona znamen jedne nove, još sveobuhvatnije, možda i fatalnije revolucije od one koja se služila srazmjerno jednostavnim izumom doktora Guillotina.

TIMpress još nam je jednom, izuzetno recentnim prijevodom, osigurao dotok vrlo važnih obavijesti o svijetu u kojemu, hoćeš-nećeš, nastojimo preživjeti.